

وقفنامه قنات حسینیه تهران

مرضیه مرتضوی

چکیده:

این وقفنامه، متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و مربوط به وقف یک قنات جدیدالتأسیس توسط محمد حسین خان امیرتومان ملقب به شهاب الملک در دوره ناصرالدین شاه قاجار است که آن را بر مردم محله چال میدان و کوچه غریبان در تهران، وقف عامه نمود و پنج شرط بر استفاده از آن مصرح در وقفنامه تعیین کرد و تولیت آن را در زمان حیات با خود و پس از مرگ بر اولاد ذکورش قرار داد.

کلید واژه‌ها:

وقفنامه، قنات حسینیه تهران، محمد حسین خان امیر تومان.

بدون شک از میان اسناد و قباله‌های شرعی، وقفنامه‌ها اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارند. چرا که رقبات وقفی در این گونه اسناد که بر افراد و اماکن مختلف وقف گردیده‌اند، دارای تأثیرات مثبت فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و بهداشتی در جامعه زمان خود بوده‌اند که تا زمان حاضر کارکرد خود را از دست نداده‌اند. نکته حایز اهمیت در مورد این سند این است که شامل بیشترین تعداد سجلات مطابقه‌ای و اندک سجل وقوعی است که با مهر ناصرالدین شاه در رأس آن دال بر این مطلب است که این وقفنامه، از روی اصل آن سوادگیری شده و پس از مقابله با مهر و دست خط شهود، البته با ذکر محل مهر مبارک و عالیجاه، دارای خاصیتی مانند اصل شده و احتمالاً نسخه‌هایی از آن در دست شهود قرار داده شده است. وجود سجلاتی با جملاتی چون (ذا موافق لاصله)، (این فرع مطابق با اصل معتبری است)، (مطابقه لاصله المعتبر الاصل)، (سواد مطابق اصل است) و نظایر آن بیانگر یادآوری این موضوع به آیندگان است.

متن وقفنامه

بسم الله الرحمن الرحيم (شنگرف)

الحمد لله الواقف علی ضمایر العباد و العالم بسرائر... المؤمل الخیرات الجایرت لیوم المعاد والمفیض للبرکات التامات الی یوم المیعاد والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد واله شفعاء الخلق یوم دارالمعاد

مهر دایره به سجع : ناصرالدینشاه قاجار خلد الله ملکه (شنگرف) وسلطانہ السلطان

الاجل الاعظم الخاقان الاعدل الکرم مالک رقاب الامم ملک الملوک العالم

حمد (شنگرف) وثناء بی حد و عدد که واقفان مواقف ملاء اعلی وساکنان عالم بالا

از احصاء آن به ... آیند نثار بارگاه حضرت حکیمی است جله عظمه که به حکمت کامله اش املاک ضیاء عقار... را به جهت انتفاع عوام بین نوع انسان ابداع نمود و... شامله اش ... جاریه و عیون صافیہ معرفت را از برای... قلوب بندگان اختراع

فرموده حیاض و حدایق / خانه دل هر عاقل کاملی از مجاری طاعت و عبادت از آب سرچشمه معرفتش مشروب و سیراب کرد تعالی الله زهی به تمثیل و مانند که خوانندش خدا و... ندانند و صلوات مبارکات و تحیات زاکیات و وقف روضه منوره جناب ختمی مآبی است که از ماء الحیاء انهار حجتش نوشند سبب سعادت دو جهانی است و حرومی از قبض زلال ولای اهل بیتش موجب شقاوت جاودانی اعنی شفیع / المدنیین فی یوم المحشر المخاطب به خطاب انا اعطیناک الکوثر (شنگرف) احمد مرسل که خرد خاک اوست هر دو جهان بسته فتراک اوست و برآن عظیم الافضال او که مخصوصند به شریف و... به ما صبروا و جنت حریرا (شنگرف) و مشروبند از سرچشمه عیناً فیها تسمى سلسبیلأ (شنگرف) سیما علی وصیه المطهر الامام المظفر الشجاع / ... قسیم الجنة والسقر الوارث فی ید الشریف علی خیر البشر من ابی فقد کفر (شنگرف) نفس بی ... مصطفی ساقی کوثر علی مرتضی فعلیهم صلوات الله الملك الغفار عدد قطرات الامطار و امواج البحار و بعد (شنگرف) بر ضمایر صافیة اولوالالباب مستور نیست که هر آفریده را اندیشه بقای جاودانی محض خیال است و بنی نوع انسان را در این فانی ثیاب سرمدی فرض مجال و ضیع و شریف چون پست و بلند موج آب در جویبار زندگانی چون پست و بلند موج آب در جویبار زندگانی از پی هم روان و پیر و جوان مانند شب و روز به شهرستان عدم بدنبال هم دوان متکلکات این عبرت سرای پی اصل تراز موج پیراست و پی بقا تراز نقش سراب است مالی که برای آدمی ابد الابد باقی و دستگیر ساعت / ... اذا به لغت تراقی باشد آن باشد که فی سبیل الله در وجوه بر و احسان مصروف و مبذول گردد لهذا (شنگرف) به توفیق ربانی و تأیید سبحانی بنده حقیقی حضرت پروردگار محب خانواده حیدر کرار سرکار جلالتمدار عمده الامراء العظام مقرب الخاقان حاجی محمد حسین خان امیر تومان الملقب به شهاب الملك دام ایام اجلاله قربة / الی الله و طلباً لمرضاة از روی صفای طینت با نیت زیاد کردن دعاگو برای دوام عمر و دولت اعلی حضرت قدر قدرت شاهنشاه حشم خدم سلطان انجم

چشم وقف (شنگرف) مؤبد شرعی و حبس مخلد اسلامی نمود تمامی کل ششدانگ قنات جدید الاحداث ملکی مختص خود را که به قنات حسینیّه مشهور است به جمیع توابع الشرعیه والرسمیه سیما الاعیان المنصوبه المنسوبه والموجود للنصب را بر کافه فرقه اثنی عشری که ساکن محله چال میدان و کوچه غریبان من محلات دارالخلافه الباهره باشند و بر واردین دو محله مرقومه بطریق صنف یا غیر آن و بر کسانیکه ... و مشک و مانند آن دستی آب ببرند و از آن منتفع و سیراب گردند و ثواب این عمل بزرگ عاید روزگار سرکار واقف معظم و والدین او گردد و صیغه (شنگرف) وقف مزبور مجتمعه به شرایط الصحة جاوید الاحتیاطات شرعیه جاری شد و قواعد صحت و لزوم از قبض و اقباض تولیتی و حکومتی و سایر ضوابط شرعیت در آن مرعی شد و ضمن العقد المزبور شروط خمسّه مذکوره مقرر و مشروط شد اولاً (شنگرف) باید در خارج شهر شق النهر بکنند و از شتر گلوی قرب دروازه دولاب که در طرف شمال دروازه دولاب و از آنجا به دروازه ... دویست ... فاصله است مستمراً حایل باشد ... ثانیاً (شنگرف) بعد از دخول آب مزبور به شهر باید از حدودی که در این وقفنامه معین می شود و در این تاریخ بی زحمت پست و بلند کردن زمینی آب می برند تجاوز ندهند تفصیل حدود آنست که بعد از دخول آب به شهر بعد از آنکه یکصد و پنجاه ذرع تقریباً / از بدنه شهر تجاوز نمود که شعبه می شود یک شعبه از آن بطرف جنوب می رود و میرسد به قراولخانه قریب دروازه دولاب و حمام حاجی موسی و حمام فیروزآباد در تمام محله گردش می نماید و یک شعبه بطرف مغرب جاری می شود و میرسد به حمام قبله و بخط مستقیم از شارع عام درب حمام قبله می رسد به حمام خانم و تکیه لوطی علیخان الی تکیه ملا قدیر که آخر حدی است که باید از آنجا تجاوز / ندهند و به سمت مغرب نبرند از شعبه اولی به هر موضوع که آب بنشیند داخل حد موقوف علیه است ولی از شعبه ثانیه یعنی از شارع درب حمام قبله تا برسد به تکیه ملا قدیر هر خانه که در طرف جنوب این شارع بزرگ است داخل حد است تا آخر حدود به

خلاف خانه‌های طرف شمال این شارع که از این آب حقی ندارند که خانه‌هایی که در طرف شمال / این شارع باشند و درب آنها در این شارع واقع باشد یا کوچه بنده که در طرف این شارع باشد اهل آن کوچه حق الشرب دارند و طرف غربی و طرف شمال و غربی گود بزرگ چال میدان و بقعه متبرکه امامزاده اسماعیل حقی ندارند ولی خانه‌های طرف جنوب آب انبار مرحوم و زیر و طرف جنوب بقعه امامزاده اسماعیل که جزء چال میدان و بناهای طرف / جنوب بقعه چهل تن که جزء کوچه غریبان است از قبیل مسجد و آب انبار و عمارات جناب جلالت مأب عمده الوزراء الفخام امین الدوله فرخ خان غفاری کاشانی دام مجده العالی داخل حدود موقوف علیهم می‌باشد ولی باید از آب انبار وقفی جناب جلالت مأب امین الدوله که متصل به حمام مهدیخان است به سمت مغرب و شمال آب انبار مزبور نبرند و داخل / حدود است میدان مال فروشان و محله عرب‌ها و تکیه قاطرچیها تا برسد به گود زنبورکخانه که آخر حد است ثالثاً (شنگرف) در صورتیکه فاضلابی باشد باید حسب المقرر از شتر گلوی طرف شرقی دروازه شاهزاده عبدالعظیم خارج نمایند بناء الیه باید خانه و ارهایی حوالی گود زنبورکخانه و تکیه قاطرچیها / زیاده از قدر حاجت آب مزبور را تصرف ننمایند تا ناچار شوند که از گود زنبورکخانه... خارج نمایند رابعاً (شنگرف) فاضلابی که قرار شد از شتر گلوی شرقی دروازه شاهزاده عبدالعظیم خارج نمایند مخصوص خانوارهای خارج شهر است و واردین بر آنها و ... برآویه و مشک و مانند آن / و مادامی که شهری محتاج به آب است خارج شهر حقی ندارند و در صورتی که از خانوارهای خارج شهر فاضلاب را ... تصرف کنند خامساً (شنگرف) میرآبی که متولی ... از خانوارها چیزی مطالبه ننماید ولی هر شخص حمامی که در حدود مرقومه حمام دارد در صورتی که در هر ماه یک تومان / ریال ۲۶ نخود یا معادل آن از نقد دیگر به میرآب بدهد داخل موقوف علیهم است والا در بردن این آب حقی ندارد مگر آنکه میرآب را به کمتر از یک تومان راضی نماید و میرآب از ماهی یک تومان البته زیاده‌تر مطالبه نکند و در صورتی که حمامی

میرآب را راضی نکرده آب ببرد به سرقت یا به عنف اگر چه خلاف / شرع و حرام مرتکب شده ولی آب ... برای مسلمانان حلال است و این حکم و قرار از برای حمامات عام است نه حمامات خاصه جزء خانه و تولیت وقف (شنگرف) مزبور مادام الحیاء الواقف المعظم دام بقاه با خود واقف و بعد از واقف با کبیر اولاد ذکور واقف ثم الذکور من الذکور ثم الذکور / من الاناث به شرط الرشد والوثاقه فی العمل با توقف و تقدم بطن اول بر بطن ثانی و با ... سن مقدم و با تساوی در سن اورع مقدم است و با تساوی در ورع به قرعه متولی را معین نمایند که باید متولی یک نفر باشد نه زیاده والعیاذ بالله در صورت انقراض اولاد ذکور یا فقدان وصف تولیت / وقف مذکور به اعلم عادل ساکن دارالخلافه است فصار وفقاً لازماً جازماً دائماً ابدياً و حبساً صحیحاً صریحاً سرمدیاً حتی یرث الله الارض والسماء فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمأ / علی الذین یدلونہ و تخلف من عمأ قرره الواقف وعلیه العنة الله و ملائکته والناس اجمعین و به عون الهی واقف معظم آسیایی بر سر نهر این قنات می سازد و وقف می نماید به جهت تنقیه و لارویی قنات مزبور و حق معتبری از منافع آسیا برای متولی غیر خود قرار میدهد به شرح و قفنامچه علیحده و کان وقوع المراتب فی ۱۹ شهر ذیحجه الحرام سنه ۱۲۸۳ محل مهر سرکار عظمت مدار مقرب الخاقان حاجی محمد حسین خان شهاب الملک دام اقباله واقف مزبور

سجلات سمت چپ از بالا

۱. این فرع مطابق با اصل معتبری است که مشحون و مزین است به دستخط مبارک و مزین است به خاتم علمای اعلام کثره الله امثالهم و کمال صحت و اعتبار... فی ۳ شهر ... ۱۲۸۴ سجع مهر: عبده زین العابدین بن ابوالقاسم حسنی الحسینی (سجل مطابقه ای)
۲. بسم الله تعالی شانہ عزیز - اصل این ورقه مشحون [ناخوانا] ذا مطابقه لاصله المعتمر متناو... فی ۲۳ شهر ربیع الاول سنه ۱۲۸۴ مقابله شد بین [ناخوانا] صحیح

- است. سجع مهر: عبده سيد مرتضى ابن حسين الحسينى؟ (سجل مطابقيه اى)
٣. هو الله تعالى - قد قوبل مع اصله المعتبر المسجل المحتوم به خط وخاتم . به خط مجتهدين اعلام فوجدا مطابقين - مهر مربع كاملا ناخوانا (سجل مطابقيه اى)
٤. هو الله تعالى - قد وقع صيغه وقف ال... مستغنيه عن التوصيف والتجديد بتوابعها على كافي الشيعه الاثنى عشرية المشتمله على التفاصيل والشروط مفصله بالنيه الى الموقوف عليهم والمتولى النظر فى الوقف بتوكيل من الواقف زيد اجلاله مع رعايت غايت الاحتياط فى صحه الوقف ولزومه وحصول الاقباض والقبض الشرعى ... من الله سبحانه وتعالى ان يجعل ثمره هذا الخير الباقي استدامه دولت سلطانن سلطان السلاطين العالم اطال الله ظلال الرفاه على رؤس الانام به حق محمد واله الساده كرام فى ١٩ شهر ذيحجه الحرام سنه ١٢٨٣ (سجل وقوعى)
٥. مطابق لاصله المعتبر المشتمل على ... جميع من الاعلام فى تابع ما فى ال... ١٢٨٤ - مهر مربع با سجع : العبد الاثم ابوالقاسم ١٢٧٦ (سجل مطابقيه اى)
٦. مطابق لاصله المعتبر حرره ٣ ربيع الثانى ١٢٨٤ مهر بيضى با سجع : المحتاج الى ربه الغنى على الاعلى؟ (سجل مطابقيه اى)
٧. هو الله تعالى شاناه مطابق لاصله المعتبر حرره ربيع الثانى مهر مربع ناخوانا (سجل مطابقيه اى)
٨. الظاهر مطالعه هذه الورقه به ورقه اخرى مسجله و مشهوره به مهر جميع من اعيان العلماء و غيرهم ... النعل بالنعل وانفده بانفده حرره مهر بيضى با سجع : يا هادى المضلين - مهر بيضى: عبده محمد بن محمد جعفر (سجل مطابقيه اى)
٩. بسم الله تعالى - قد وقع الوقف المسطور الجامع لجميع الشرايط الصحه من القباض والقبض وغيرهما والتزامات المسطوره مع التفصيل المسطور لى فى ١٩ شهر ذيحجه الحرام سنه ١٢٨٣ محل خط شريف و مهر منيف جناب شريعتما ب عمده الفقهاء زبده ال.... وقدوة المجتهدين ملجأ الاسلام والمسلمين سركار آقاى حاجى ملا هادى مدرس طهرانى زيد فضله العالى (سجل وقوعى)

۱۰. هو مطابقه لاصله المعبر الاصيل حرره ۴ ربیع الثانی ۱۲۸۴ مهر مربع با سجع :
الراجی الی الله محمد حسن (سجل مطابقه ای)
۱۱. بسمه تعالیٰ ذا واصله سیان حرره الراجی عفو ربه مهر مربع با سجع: عبده
الراجی جعفر بن (سجل مطابقه ای)
۱۲. بسم الله تعالیٰ مطابقه لاصله الاصيل مهر بیضی با سجع: عبده الراجی محمد
علی (سجل مطابقه ای)
۱۳. بسم الله تعالیٰ ذا واصله سیان حرره الجانی مهر بیضی با سجع: محمد باقر بن
محمد امین (سجل مطابقه ای)
۱۴. ذا مطابق لاصله حرره مهر بیضی با سجع: الحق مع علی ومع اعلیٰ؟ (سجل
مطابقه ای)
۱۵. وقع ما فيه كما فيه حرره محل خط و مهر جناب مستطاب حقایق اداب فضایل
ماب الحاج ملا اسدالله کاشانی (سجل وقوعی)
۱۶. محل مهر جناب جلالت ماب شوکت و مجدت نصاب زبده الامراء والکرام
عباسقلی خان ... الملک دام اقباله
۱۷. محل صحه مبارک اعلیٰ حضرت قدر قدرت شاهنشاهی جلالت امید گاه؟ روحنا
فداه اطال الله طلال فيه علی رؤس الانام محمد واله
۱۸. سواد مطابق اصل است. مهر بیضی با سجع : الراجی محمد جعفر بن محمد
صادق (سجل مطابقه ای)
۱۹. هو- بر وقف صحیح شرعی نمود مقرب الخاقان حاجی شهاب الملک قنات
مزبوره مفصله ذیل را مرضات الله به جهت حصول دعای خیر بر بقای دولت
روزافزون اینجناب استحضار دارم محل خط شریف و مهر جناب جلالت ماب
...الرفعه والعظمه والاجلال...الوزراء العظام سرکار جلالتمدار یمین الدوله زید
اجلاله العالی و محل مهر سرکار عظمت و رفعت اقتدار شوکت و مجدت نصاب
موتمن السلطان آقا میرزا محمد هاشم خان امین خلوت دام اقباله

هامش راست از پایین

۱. قد وقع ما فيه كما فيه لدى اقل حاج على نقى كاشانى محل خط و مهر عاليجناب حاجى على نقى تاجر كاشانى (سجل وقوعى)
۲. قد وقع الوقف المرقوم به ما رقم فيه لدى انا اقل الحاج موسى طهرانى فى ۱۹ شهر ذى الحجه سنه ۱۲۸۳ محل خط و مهر عاليجناب محامد ادات حاجى موسى تاجر كتاب فروش طهرانى (سجل وقوعى)
۳. اقل الحاج والسادات هاشم الحسينى طهرانى ۲۱ ذیحجه سنه ۱۲۸۳ محل مهر و خط حاجى سيد هاشم طهرانى
۴. بر وقوع وقف مزبور به نحو مسطور در متن شهادت دارم صحيح است وخلافى ندارد محل خط و مهر عاليجنابان معلى جايگاهان عزت و سعادت همراهان زبده الانتباهان صفر عليخان و حاج محمد ابراهيم خان واقف مزبور دام اقباله . مهر بيضى: ناخوانا (سجل وقوعى)
۵. سواد مطابق اصل است محل مهر ...

- درگاه صادق... واقف - مهر بيضى :
- هو الوعده صادق (سجل مطابقيه اى)
۶. انا شاهد على ذلك محل مهر و خط جناب شوكت و مجدت نصاب جناب مقرب الخاقان آقا محمد ناصر خان ظهير الدوله دام اقباله العالى (سجل شهودى)
۷. الامر كما رقم - مهر بيضى : الراجى على الحسينى

منابع:

۱. شرح رجال، مهدى بامداد، ج ۳، تهران، زوار، ۱۳۷۸.
۲. سرگذشت تهران، حسين شهيدى مازندراني، تهران، دنيا، ۱۳۸۴.
۳. دانشنامه آزاد ويكى پديا.